

Топузов, О. & Засекіна, Т. (2022). Концепція підручників як складників дидактичної системи адаптаційного циклу навчання. Проблеми сучасного підручника, (28), с. 191–201. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-28-191-201>

Шопіна, М.О. (2015) Розвиток мислення дітей 5-ти – 9-ти років та підлітків. Київ: Славутич-Дельфін.

ЗАПИТАННЯ У ПІДРУЧНИКУ «ДОСЛІДЖУЄМО ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО» ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ 5–6 КЛАСІВ

Гупан Нестор,

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
суспільствознавчої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
Київ, Україна



nestorgupan@gmail.com

Важливим завданням Нової української школи є формування та розвиток в учнів умінь критичного мислення, що має реалізовуватись у продовж усього навчання. Цей процес здійснюється поетапно з урахуванням вікових особливостей дітей та специфіки шкільних предметів, зокрема й курсу «Досліджуємо історію і суспільство». Дієвим інструментом розвитку таких умінь є запитання, які вчителі ставлять школярам на уроках.

Наші попередні дослідження засвідчують, що для забезпечення системної роботи вчителя і учнів над формуванням і розвитком критичного мислення необхідними є: постановка і опрацювання запитання різних типів, виконання учнями спеціальних пізнавальних завдань, сформульованих з урахуванням мисленневих операцій (зокрема вищого рівня), які потрібні для їхнього розв'язання, запровадження спеціальних стратегій/технік, які фокусуються на активізації мислення учнів. Усі ці інструменти були використані у розробці інноваційних підручників з інтегрованого курсу з історії та громадянської освіти «Досліджуємо історію і суспільство» для 5 і 6 класів (автори: Пометун, Малієнко, Ремех, 2022; Пометун, Ремех, 2023).

Нашим завданням є висвітлити, як «працюють» для розвитку критичного мислення учнів у названих підручниках різні типи запитань. Застосування запитань для розв'язання дидактичних завдань кожного уроку потребує їх класифікації. Чи не найпростішим і водночас найбільш загальним підходом до такої класифікації є розподіл їх на закриті й відкриті. Закрите запитання потребує короткої відповіді або відтворення інформації попереднього тексту (вже наявних в учнів знань чи уявлень), а відкритим вважається запитання, яке передбачає багато «правильних» відповідей (зокрема й та-

ких, що суперечать одна одній). Вони спонукають учнів розмірковувати над складними проблемами, що найчастіше не мають єдиного «правильного» розв'язання, та обговорювати їх. Безумовно це найкращим чином сприяє розвитку мислення й інших пізнавальних здібностей учнів (Пометун, Гупан, 2021, с.385-393).

Водночас критичне мислення передбачає й системне формування в учнів розумових операцій високого порядку: аналізу, синтезу і оцінки, застосування яких можна також забезпечити постановкою відповідних запитань. Основою для визначення вказаних операцій більшість педагогів, які працюють над питаннями розвитку критичного мислення учнів, вважають такий інструмент, як таксономія навчальних цілей і результатів Б. Блума (Bloom, Krathwohl, 1956). На основі таксономії мають розроблятися запитання, що стимулюють мисленеву діяльність учнів на рівні аналізу, синтезу і оцінки.

Методичний апарат обох підручників з інтегрованого курсу є ідентичним і структурований за рубриками «Обговоріть у класі» (містить запитання для фронтального обговорення), «Досліди» (запитання і завдання для колективної чи індивідуальної роботи з осмислення матеріалу уроку), «Поміркуйте» (завдання для спрямованого, осмисленого читання тексту підручника, «Перевір себе» (запитання різних типів для узагальнення і систематизації опрацьованого на уроці матеріалу).

Розглянемо, як в цих рубриках, які розміщуються у підручнику відповідно до триетапної структури уроку, використовуються названі вище типи запитань. Очевидно, що повністю закриті запитання мають дещо обмежені можливості для використання у навчальній книзі. Вони можуть уміщуватись переважно наприкінці теми чи розділу для перевірки механічного запам'ятовування учнями обов'язкових дат, термінів, назв, прізвищ та ін.

Зокрема, у підручниках «Досліджуємо історію і суспільство» кожен параграф завершується спеціальною рубрикою «Перевір себе», що містить дві частини, перша з яких – закриті запитання, які відтворюють матеріал уроку, друга – це відкриті запитання для осмислення й узагальнення вивченого на уроці матеріалу. Наприклад, до закритих запитань для перевірки знань у підручниках належать: «Що називають родовою общиною? Як розподілялись обов'язки між представниками роду? Хто такі старійшини? Як виникли племена і хто їх очолював? або «Що називають релігійними віруваннями? Які форми релігійних вірувань існували за первісності? Про що можна дізнатися з творів первісного мистецтва? Які матеріали використовували митці часів первісності?»

Частково закриті запитання застосовуються для актуалізації знань і уявлень учнів на початку опанування певної теми, спрямованого читання тексту, виявлення чи уточнення деталей тих чи інших зображень. Зокрема, на початку кожного параграфа під рубрикою «Обговоріть у класі» містяться запитання, що передбачають колективне «згадування» учнями вже відомої для них інформації: «Що таке суспільні відносини? Чому із розвитком людства вони зазнавали змін? Як на це впливали зміни в господарванні, поява нових занять та вдосконалення знарядь праці?

Перед кожним фрагментом авторського тексту під рубрикою «Поміркуйте» розміщені запитання, над якими учні мають працювати під час його читання. Тут поєднуються як закриті, так і відкриті запитання, наприклад: «Які були найважливіші здобутки людства у спільній праці за доби первісності? Чому відбулися великі суспільні розпо-

діли праці?» або «Чому відбувся перехід від родової общини до сусідської?» чи запитання до карти «Де знаходився Стародавній Єгипет? Які особливості його території? Чому люди селилися в дельті Нілу чи поблизу неї? Як, на твою думку, природні умови впливали на спосіб життя людей?».

Відкриті запитання мають у підручнику більш широкий спектр застосування. На початку параграфів такі запитання використані для мотивації уваги й інтересу учнів до нової теми, наприклад: «Про що, на вашу думку, йтиметься в параграфі «Як були організовані суспільство і влада в Стародавньому Єгипті»? Які з наведених термінів будуть використані й чому: «відносини», «знати», «клімат», «селяни», «правитель», «зрошення», «дельта», «держава», «шадуф»? Які ще поняття можуть знадобитись у цій темі?».

У рубриці «Перевір себе» відкриті запитання розраховані за своєю складністю на більш підготовлених учнів, наприклад: Як минуле присутнє в нашому житті сьогодні? Чому давній мислитель Цицерон назвав історію вчителькою життя? Як історичні карти допомагають дослідити історію? Чому для людини важливо вміти розрізняти факти і думки у джерелі інформації? У яких життєвих ситуаціях знадобиться це вміння? та ін.

Відкриті запитання складають більшість у рубриці «Досліди». Вони зазвичай допускають багато версій для відповіді, що «провокує» обговорення питання учнями в групах або у загальному колі. Такі запитання є складними, бо спираються на джерела і подаються в певній системі, здебільшого по 3–4 запитання. Наприклад: «Чому Закони було викарбовано на кам'яній брилі? Навіщо було зроблено малюнок у верхній частині брили? Чому, на твою думку, брилу розміщували на центральній площі міста, де відбувався суд?» або Розглянь дві світлини Золотих воріт. Яку інформацію можна отримати з кожної з них? Яку світлину, на твою думку, досліджуватиме історик і чому?

Використано у підручнику й запитання нижчих і вищих рівнів, що відповідають таксономії Б. Блума. Такі запитання зібрані в рубриці «Досліди» і «Перевір себе», бо їхнє розв'язання передбачає попереднє опанування учнями історичних або громадянсько-назавчих знань. В основному цей підхід передбачає постановку низки запитань від нижчого рівня до вищого і пов'язується з певним текстом чи візуальним джерелом. Ось наприклад, якою є система запитань до документу «Закони Ману» в темі «Стародавня Індія»: Які верстви населення згадуються у тексті? Яких сфер життя стосуються закони? Які покарання пропонує закон і за які злочини? Чи однакові покарання призначені за однакові злочини для різних верств населення? Чи були закони справедливими? Чому? Чи могли вони бути іншими в цьому суспільстві? У чому важливість законів? Яка зі статей вразила тебе найбільше? Чому?

Аналіз перших результатів апробації аналізованих підручників у пілотних школах і масовій практиці навчання дозволяють засвідчити позитивний вплив на розвиток критичного мислення учнів, який тісно пов'язаний із запитаннями, які школярі опрацьовують у навчальних книгах.

Використані джерела

Пометун О.І., Гупан Н.М. (2021). Відкриті та закриті питання розвитку критичного мислення учнів на уроках історії. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія

і практика науки: ключові аспекти» (19- 20.02.2021, Рим, Італія), 42, 385–393. <https://lib.iitta.gov.ua/724335/>

Пометун О., Малієнко Ю., Ремех Т. (2022). Досліджуємо історію і суспільство. Підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів заг.сер.освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта». https://pidruchnyk.com.ua/1675-_doslid_istoriyi_pometun.html

Пометун О., Ремех Т. (2023). Досліджуємо історію і суспільство. Підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта».

Bloom B.S. and Krathwohl D.R. (1956) Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals, by a committee of college and university examiners. Handbook I: Cognitive Domain. NY, NY: Longmans, Green.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ДЕРЖАВНО-СУСПІЛЬНОЇ СКЛАДОВИХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Данко Антоніна,

науковий співробітник відділу економіки та управління загальною середньою освітою аспірантка Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, України



antoninadanko@gmail.com

Заклад загальної середньої освіти у період війни має застосовувати нові форми співпраці між психолого-педагогічною та державно-суспільною складовими партнерської взаємодії, якісно нових форм взаємовідносин, і взаємозв'язку, визначенні ролей, розподілу функцій, спільних узгоджених дій і спільної відповідальності за результати між учителями, учнями, батьками та представниками суспільства.

Освітнє середовище, за визначенням Н.І. Лісової, зараз, як ніколи раніше, потребує встановлення стійких партнерських стосунків й узгодженої взаємодії між учнем-учителями-батьками, адміністрацією, іншими учасниками освітнього процесу, місцевою спільнотою, закордонними партнерами, та є неможливим без урахування психологічних аспектів педагогіки партнерської взаємодії. Тобто, психосоціальна, психолого-педагогічна та державно-суспільна взаємодія постає як одна з найбільш актуальних проблем сучасного життя. Така співпраця має цінність не лише у період війни з російським агресором, а й з відновленням України після війни (Лісова, 2018).